

Əbəs yerə Şuşanı Qafqazın Konservatoriyası, Azərbaycanın musiqi mərkəzi adlandırmayıblar. Bu şəhər Azərbaycan mədəniyyətinə onlarla musiqi xadimi, musiqi bilicisi bəxş edib. Həmin insanlar mədəniyyətimizin inkişafı və təkmilləşməsi yolunda böyük xidmətlər göstərmişlər. Belə sənətkarlardan biri də 1846-cı ildə Şuşada gözətçi işləyən Mirzə Əsədın ailəsində dünyaya gələn Sadiqdır. Şuşa kimi bir mühitdə böyüyən Sadiqın hələ uşaq yaşlarından incəsənətə, musiqiyə sonsuz həvəsi olub. Oğlundakı gözəl səsi hiss edən ata, onu Xarrat Qulunun məktəbinə aparır. Şuşanın bu məşhur xanəndəsi yeniyetmənin səsini yoxlayaraq, məlahətli avazından xoşu gəlib və məktəbinə qəbul edir. Sadiqdan başqa, bu məktəbin məzunları Şuşanın ən məşhur muğam ifaçıları, Hacı Hüsü, Cabbar Qaryağdıoğlu, Məşədi İsi, Dəli İsmayıl, Şahnaz Abbas, Keşəzadə Həşim və Keçəçi oğlu Məhəmməd idi. Sadiqın musiqiçi kimi formalaşmasında bu məktəbin böyük təsiri olmuşdu.

Azərbaycan tarının Sadiqcanı

Xalq mahnılarını özünəməxsus şəkildə oxuyan Sadiqın 18 yaşında səsi qəflətən batır. Amma bu, onu ruhdan salmır. Musiqiyə, sənətə bağlı olan gənc bir müddət tütək, ney, daha sonra kamança çalır. Sadiq bu alətlərdə gözəl ifa etsə də, yalnız özünü tarda tapır. Bülbül öz xatirələrində yazır ki, Mirzə Sadiqın tar müəllimi XIX əsrdə yaşamış məşhur tarzən Mirzə Muxtar Məmmədov idi. İri əlləri, uzun və güclü barmaqları olan Sadiq qısa müddət ərzində istedad və qabiliyyətinin sayəsində bu sənətin sirlərinə yiyələnərək hətta müəllimindən da yaxşı tar çalmağa başlayır. Ustadı Mirzə Muxtar Sadiqın bu istedadına sevinərək qibtə ilə deyərmiş: "Kaş mənəm var-dövlətim Sadiqın, onun barmaqları isə mənəm olaydı". Bəzən bir təsadüfi hadisə insan həyatını tamamilə dəyişir, başqa istiqamətə yönəldir. Sadiqın da taleyinə belə bir qismət yazılmışdı. O, bir müddət sonra tarın mahir ifaçısı və ustadı Sadiqcan kimi məşhurlaşdı. Belə ki, Sadiq müəllimi Mirzə Muxtarın ansamblında kamança ifa edirdi. Lakin bir gün Mirzə Muxtar xəstələnir və onu tarda Sadiq əvəzləyir. Tarda öz qabiliyyətini ustalıqla nümayiş etdirdikdən sonra qazandıqı uğurdan ilhamlanan Sadiq, özünü tara həsr edir və hər dəfə tarda bacarıqlarını təkmilləşdirirdi.

XIX əsrin əvvəllərində Şuşa inkişaf etmiş mədəniyyət mərkəzlərindən biri idi. Şəhərdə Qafqazdan gələn şairlər, dramaturqlar, məşhur musiqiçilər və rəssamlar fəaliyyət göstərərək, teatr nümayişləri və görüşlər keçirirdilər. Sadiqın tarzən kimi tanınmasında, Şuşada keçirilən musiqi məclisləri böyük rol oynamışdır. Mir Möhsün Nəvvabın "Məclisi-fəramuşan" və "Məclisi-xanəndə" və Xurşidbanu Natəvanın təşkil etdiyi məclislərdə müğənnilər və musiqiçilər öz sənətlərini nümayiş etdirir, musiqi nəzəriyyəsinin problemləri ilə əlaqədar müzakirələr aparırdılar. Bu məclislərdə iştirak edən şairlər əsərlərini səsləndirir və müsabiqələr təşkil olunurdu. Sadiq həmin məclislərdə iştirak etdiyindən, onun adı artıq qonşu ölkələrdə tanınırdı.

Sadiqcan Azərbaycanın tanınmış tarzənlərindən biri sayılır. O, tarı təkmilləşdirərək, bu alətdə virtuoz ifaların imkanlarını genişləndirdi, tara cingənə və kök simləri əlavə edib, simlərin sayını 5-dən 11-ə çatdırdı. Həmçinin tarın pərdə tutma sistemini tamamilə dəyişdirib, onların sayını 28-dən 22-yə endirdi. Sadiqcan Azərbaycan muğamına

əhəmiyyətli yeniliklər təqdim edərək, "Segah" və "Mirzə Hüseyin Segahı"nı, "Mahur" muğamını təkmilləşdirdi. Azərbaycan muğamında "Mahur-Hindi", "Orta Mahur", "Zabul Segah", "Xaric Segah", "Mirzə Hüseyin Segahı", "Yetim Segah", "Çoban Bayatı"nın yaranması, Sadiqcanın yaradıcılığı və Azərbaycan tarı ilə bağlıdır. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan muğam sənəti inkişaf etdiyi üçün beş simli tar bu tələbləri yerinə yetirə bilmirdi. Ona görə də tarda böyük dəyişikliklər etmək lazım idi. Bu baxımdan Sadiqcanın Azərbaycan mədəniyyətindəki xidmətləri əvəzsizdir. Bəli, o mədəniyyət tarixində bir novator idi. Sadiqcan təkə tarın quruluşunda dəyişiklik etməmişdir. Həm də tarın təqdim formasını da dəyişmişdir. Ustad tarzən tarı diz üstündən sinəyə qaldırmışdı. Sadiqcana kimi tarı diz üstə, əyilərək ifa edərmişlər. Lakin o, ilk dəfə tarı sinədə ifa etməyi təbiiq etmişdir. Onun bu dəyişikliyindən sonra, solo instrumental ifaçılıq daha çox müvəffəqiyyət qazanır.

1890-cı illərdə Sadiqcanın rəhbərliyi altında Şuşada ansambl yaradılır. Ansamblın tərkibinə, o dövrün tanınmış müğənniləri və musiqiçiləri daxil idi. Tarzənin tanınmış şagirdlərindən - Qurban Pirimov, Məşədi Cəmil Əmirov, Məşədi Zeynal Haqverdiyev, Şirin Axundov, Mərdi Canıbəyov, Həmid Malıbəyli və başqalarını qeyd etmək olar. Artıq öz ifası ilə bütün bölgədə və ətraf ərazilərdə şöhrətlənən Sadiqın gözəl çalğısı haqqında eşidən şamaxılı Mahmud ağa onu Şirvanə dəvət edir. Bir müddət Şamaxı məclislərində mehəretli ifası ilə özünə çoxlu pərəstişkar qazanan Sadiqcanın paxıllığını çəkənlər də az olmur. Təbiətən xeyirxah və nəcib olan Sadiqcan həcvlərə döz-

məyərək yenidən Qarabağa qayıdır. Mahmud ağa Sadiqcanın getməsindən çox kədərlənir. Bu səbəbdən də Şirvanda böyük nüfuza, hörmətə sahib olan Seyid Əzim Şirvanidən xahiş edib ki, Sadiqcanı geri qaytarmaqda ona kömək etsin. Seyid Əzim dəfələrlə məktub yazsa da, ismarıcı göndərsə də, Sadiqcan geri qayıtmır. Hətta Mahmud ağa tarzəni qonaq çağırırsa da, Sadiqcan sözündən dönmür. Xan qızı Natəvan da Sadiqcanın xətrini həddən artıq istəyirmiş. Həmin vaxtlarda demək olar ki, Sadiqcan Xan qızının məclislərinin yaraşığı olub. "Məclisi-üns" Sadiqsız keçməmiş. Deyilənlərə görə, Sadiqın üstündə Mahmud ağa ilə Natəvan arasında uzun illər yazışma olub. Mahmud ağa Sadiqcanı öz yanına çağırmaqdan vaz keçmir, Xan qızı da tarzəni öz məclislərindən getməyə icazə vermirdi. İş o yerə çatmışdı ki, Seyid Əzim Şirvani Sadiqcanın arxasınca Şuşaya kimi gəlmişdi.

Sadiqcan Şuşada musiqi məclislərində iştirak etməklə yanaşı, həm də Tiflisdə konsertlər də verərmiş. 1886-cı il dekabrın 29-da Tiflisdəki "Artsruni" teatrının binasında Mirzə Fətəli Axundovun "Həkim-Nəbatat Müsyö Jordan və dərviş Məstəli Şah" tamaşası səhnəyə qoyulur. Tamaşanın fasiləsində Mirzə Sadiq və məşhur muğam ifaçısı Mirzə Əli ifa edirlər. Onların bu uğurlu çıxışı o vaxtı Tiflisdə nəşr olunan "Qafqaz rəyləri" qəzetində də işıqlandırılır. Artıq onu Qarabağdan kənarda, Cənubi Qafqazda, Şərqi dünyasında yaxşı tanıyırdılar. Onu tez-tez öz məclislərinə, toylarına, xeyir işlərinə dəvət edərmişlər. Sadiqcanın adı Cabbar Qaryağdıoğlu kimi xanəndə ilə yanaşı çəkilirdi. 1872-ci ilin martında Novruz bayramı münasibətilə onu İranın Rusiyadakı səfiri Sankt-Peterburqa dəvət etmişdi. Həmin səfərdə o, məşhur xanəndə Səttarla çıxış edirdi.

Xalq rəssamı Lətif Kərimovun "Musiqi lüğətinin izahı" adlı əsərindən məlum olur ki, XVIII əsrdən etibarən Yaxın Şərqi ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda xalq tərəfindən yüksək dərəcədə sevilən və qiymətləndirilən xanəndə və sazəndlərə "can" kimi yüksək ad və yaxud təxəllüs verirdi. Belə bir əzizləmə Mirzə Sadiqdan başqa bir məşhur müğənniyə də müyəssər olmuşdur. Bu da məşhur xanəndə Əbdülbəy Zülalov (Bülbülcan) idi.

Sadiqcan həm də pedaqoq kimi tanınırdı. Onun uşaqlığı firavan keçməmişdi. İkiotaqlı kiçik evdə böyüyən Sadiqcan, illər sonra, Şuşanın ən gözəl küçələrinin birində üçmərtəbəli ev tikdirir. Lakin ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına təcavüzü nəticəsində 1992-ci ildə Şuşa da işğala məruz qaldı. Nəticədə, şəhərlə yanaşı, Sadiqcanın evi də vəhşi toplum tərəfindən dağıdılıb talan edilmişdi. Lakin Şuşa işğaldan azad edildikdən sonra, dövlətimizin xüsusi diqqəti nəticəsində Sadiqcanın da evi bərpa edilərək yenidən qurulur.

Sadiqcan 1902-ci ildə Şuşada 56 yaşında vəfat etmişdir.

Ramidə YAQBQIZI,
"Respublika".